

**МОВНІ ПРИЧИНИ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ТВОРАХ СУЧАСНИХ
УКРАЇНСЬКИХ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ПРОЗАЇКІВ
(на матеріалі творів Сергія Жадана та Любка Дереша)**

Анотація. У статті проаналізовано причини та шляхи проникнення слів іншомовного походження у мову творів сучасної постмодерністської прози, подано найуживаніші лексичні запозичення, що функціонують у творах Сергія Жадана «Біг Мак²» та Любка Дереша «Культ», «Трохи п'ятьми або на Краю світу».

Ключові слова: запозичення, адаптація, процес, функціонування, активізація.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. – час неймовірного розширення політичних, економічних, наукових та культурних зв'язків України з іноземними країнами. Наш час характеризується зростанням мовних контактів між країнами, їхніми представниками, носіями мов. Одним із яскравих прикладів вияву таких взаємовпливів є запозичення слів. Питома вага іншомовних запозичень у лексичній системі кожної мови безперервно зростає, постійно збагачує словниковий склад сучасних мов та впливає на їхній розвиток. Адже відомо чим глобальніші зміни в житті, тим інтенсивніші зміни в лексиці. Лексичний склад сучасної української літературної мови зазнає безперервно та нерівномірно модифікацій. Сьогодні насичене саме тими подіями, які спричиняють значне оновлення нашого словника.

Мова кожного народу функціонує й розвивається у контексті мов світу, тому всі спроби штучної ізоляції національної мови від інших мов суперечать об'єктивним законам розвитку людства і його найдивовижнішого феномена – мови [11, с.24].

Процес запозичення слів з інших мов зумовлений певними чинниками. Цьому сприяють як соціальні, а саме: можливість українських громадян вільно подорожувати в інші країни, так і зворотній процес; відкритість українського суспільства; участь українських представників у різних міжнародних конкурсах (мистецькі фестивалі, спортивні турніри); розвиток міжнародної комп'ютерної мережі; посилення зацікавленості до вивчення іноземних мов (зокрема обмін учнями, студентами), так і лінгвальні чинники.

Для української мови в останнє десятиліття характерними є такі процеси запозичення лексики: збільшення кількості слів іншомовного походження та розширення їхньої актуальності. Запозичення слів іншомовного походження включає їхнє неодноразове застосування на рівні мовлення, входження у лексико-семантичну систему української мови та засвоєння згідно із законами цієї мови. Усі проникнення чужомовних слів знайшли відбиття в текстах сучасної української художньої прози.

Проблема входження та адаптації запозичень є надзвичайно актуальною для сучасних слов'янських мов і постійно викликає зацікавлення науковців. Запозичення іншомовних слів до лексичного складу сучасної української літературної мови були предметом дослідження таких науковців, як Л.Крисін, М.Брицин, В.Виноградов, Ю.Жлуктенко, Л.Баранникова, А.Бурячок, Б.Головін, Д.Лотте, І.Огієнко, С.Семчинський, А.Марті, В.Акуленко та багатьох інших. Проблема запозичення присвячено чимало праць сучасних дослідників. Серед них праці О.Лисенка, Г.Сергєєвої, С.Рижикової, Л.Чурсіної, Д.Мазурик, О.Стишова, О.Тодора, В.Сімонок тощо, де розглянуто процес запозичення слів як ефективний спосіб збагачення лексичного складу мови (О.Лисенко, Г.Сергєєва, Д.Мазурик, О.Стишов). В.Сімонок аналізує лексико-семантичну рецепцію іншомовних слів у сучасному українському дискурсі.

Актуальність нашої статті зумовлена потребою систематизації основних причин (мовних та позамовних) виникнення іншомовних слів у сучасній українській літературній мові.

Мета статті – дослідити природу лінгвальних (мовних) причин уходження іншомовної лексики у твори сучасних українських постмодерністських письменників (на матеріалі творів Сергія Жадана «Біг Мак²» та Любка Дереша «Трохи п'їтьми або на Краю світу» й «Культ»).

Об'єкт дослідження – іншомовні запозичення у творах сучасних українських прозаїків.

Мета роботи зумовлює вирішення таких **завдань**: 1) виявити склад нових слів і нових значень, запозичених з інших мов в українську; 2) визначити мовні та позамовні чинники поповнення мови творів С.Жадана та Л.Дереша словами іншомовного походження.

В.Лопушанський та Т.Пиц поділяють причини появи нових слів на екстралінгвістичні та інтралінгвістичні. До екстралінгвістичних причин належать контакти між народами, які передбачають близькість географічного розташування, економічно-промислові, політичні, культурні та наукові зв'язки. До інтралінгвістичних причин запозичень іншомовних слів автори відносять: - потреба у поповненні, а то й створенні якоїсь лексико-семантичної групи, відсутньої або недостатньої в певний історичний момент у мові, що запозичає; - потреба у семантичному обмеженні питомого слова, усуненні його багатозначності; - вищий ступінь термінологічної визначеності запозиченого слова, яка склалася в мові – джерелі, порівняно з існуючим у мові, що приймає, відповідником [6, с.7 – 8].

Однією із зовнішніх (екстралінгвістичних) причин мовних змін є контактування мов. На думку *А.Мартіне*, мовні контакти – один із наймогутніших стимулів мовних змін [7, с.83]. *М.Кочерган* зазначає, що контактування мов може бути зумовлене такими чинниками: запозичення лексики і фразеології, засвоєння артикуляційних особливостей іншої мови, зміною наголосу, зміною у граматичній будові мови, зміною у словотворі [5, с.153].

У працях *В.Сімонок* запозичення неодноразово є предметом дослідження. Автор зазначає, що причиною запозичень можуть бути

переваги однієї мови у якійсь галузі, або «... як говорять, престиж (престиж народу у військових, політичних, економічних відношеннях; духовному, літературному, науковому, релігійному житті тощо)» [8, с. 226].

Л.Архипенко зводить моду на запозичення та престижність іншомовного слова у єдину групу запозичень, яку називає соціально-психологічною. Ця група запозичень часто приводить до невиправданих запозичень і до засмічення мови, яка запозичує. Авторка виділяє 2 групи причин запозичень іншомовної лексики. Насамперед, екстралінгвальні, які в свою чергу поділяються на економічні, суспільно-політичні, культурні та культурно-побутові, наукові, соціально-психологічні причини та лінгвальні. Різні мови мають різний темп розвитку, що може бути зумовлене різними соціально-економічними, матеріальними та духовними умовами життя того чи того народу [1, с.6].

Причиною появи запозичень у сучасній українській літературній мові може бути і розвиток семантичної системи: «Слова не тільки шліфувались, але й частково зникали в силу різних обставин. Якщо поняття, що називалися цими словами, залишаються у концептуальній картині світу, їх замінюють новими словами, взятими з цієї ж або з інших мов. Такі запозичення компенсують втрачені слова» [8, с.300]. Серед основних причин появи іншомовної лексики в сучасній українській літературній мові можна виділити і вплив преси. Преса – одне із головних джерел, які передають лексику із однієї мови в іншу. Велику роль у поширенні запозичених слів відіграють білінгви – люди, які володіють українською та будь-якою іншою мовами. Вони часто вживають запозичене слово замість українського і це слово знаходить серед своїх слухачів людей, які можуть його вживати далі [8, с.85].

Серед лінгвальних (мовних) причин проникнення іншомовних слів у сучасну українську художню прозу, які роблять запозичення необхідними, можна виділити такі:

- відсутність слова для називання нового предмета, явища, поняття – волейбол, футбол, аутсайдер, ноутбук, сайт, ролик, бейсбол, бізнес-ланч,

чізбургер, бізнес, комп'ютер, скаут, вестерн, гангстер, боулінг, трансвестит, шоу-бізнес, вікенд, супермаркет, ланч, саундтрек, тінейджер, тайм, ноу-хау, памперс, тренінг, сканер, хай-тек, маркетинг, слайд, диск-жокей, бадмінтон, круасан, маркер, бундесвер тощо (Н., *«Я міг би розповісти про них багато цікавого, тим більше, це чи не єдина соціальна група, яка не викликає в мене огиди, ну, але як би я виглядав – співаючи гімни і виголошуючи промови на честь усіх аутсайдерів об'єднаної Європи»* [4, с.45]. **Аутсайдер** [від англ. outsider – сторонній]. 1. Біржові спекулянти-непрофесіонали; особи, що спекулюють на біржі, але не постійно. 2. Спортсмени або команда, що посідають останні місця в змаганнях. 3. Коні на перегонах, які не входять до числа улюбленців і на яких дуже рідко роблять ставки. 4. *перен.* Ті, що посідають останні місця, відстають від інших, напр., виробничої кампанії [10, с.70]; *«Історію про добрих лісових бобрів Алік увіпхав як рекламний ролик до щойно закінченого сайту однієї норвезької фармацевтичної компанії»* [4, с.78]. **Ролик** [від нім. rolle – коток]. 1. Круговий циліндр із твердого матеріалу, що вільно обертається навколо своєї осі та використовується як засіб для обробки матеріалів, як деталь машини, що передає зусилля, як пристрій, що зменшує тертя, замінюючи ковзання коченням. 2. Фарфоровий ізолятор для закріплення на стінах, стелі електропроводів. 3. *тільки мн.* Ковзани на коліщатках. 4. *кін.* Котушка з кінострічкою. 5. Короткометражний фільм [10, с.602]. **Сайт** [від англ. site]. Сторінка для викладення інформації зі своєю адресою в Інтернеті [10, с.607]; *«Чекати до ранку, вишукуючи по тіві старі голлівудські вестерни, або спуститись у бар і попросити в них молока, або спробувати заснути, не знаючи навіть, що краще»* [4, с.201]. **Вестерн** [від англ. western < від west – захід]. Пригодницькі фільми або літературні твори, дія яких розгортається у другій половині XIX ст. у західних штатах США, героями яких є ковбої [10, с.99]; *«Я підходжу до музикантів, і ми швидко знайомимося, й говоримо про погоду, шоу-бізнес і студентську солідарність і я обіцяю їм зробити концерт у себе на батьківщині»* [4, с.91]. **Шоу-бізнес** [від англ. show business]. Мистецтво

розваг; теле- і радіопередачі, а також професії та підприємства, що відносяться до нього [10, с.758]; *«Ми ще здирали з пива запальничками металеві кришечки, хоча можна було їх просто скручувати і в об'єднаній Європі навіть з пива почали робити фастфуд, американці просто засирають мізки всьому світові своїми **ноу-хау** на зразок пивних пляшок із різьбою чи холодного зеленого чаю в банках»* [4, с.15]. **Ноу-хау** [від англ. know how – знати, як ...]. Технічні знання, досвід, документація, передача яких обговорюється при укладанні ліцензійних договорів та інших угод [10, с.472]; *«Якщо я вийду за нього, мені не потрібно буде переживати на що ми купимо дитині **памперси**, на що самі будемо жити»* [3, с.37]. **Памперс** [від назви фірми «Памперс»] – підгузник, виготовлений фабричним способом [10, с.497]; *«Схоже, **бундесвер** вирішив перекинути під шумок, пов'язаний із посівними в країнах ЄС, кілька загонів швидкого реагування поближче до Фрайбурга, щоби традиційно надавати по журній задниці розімлілим від глобалізації французам, зайняти кілька прикордонних містечок, вистріляти комуністів і арабів, зробити це, скажімо, за допомогою євреїв, спалити кілька **супермаркетів** і так само непомітно повернутися, ховаючи сліди за димовими завісами»* [4, с.64]. **Супермаркет** [від англ. supermarket < від латин. super – над і від англ. market – ринок, продаж]. Одна з форм великого сучасного універсального торговельного підприємства [10, с.652]. **Бундесвер** [від нім. bundeswehr]. Збройні сили Німеччини (ФРН) [10, с.89];

- потреба у певному слові, у називанні для усунення непорозуміння між партнерами – партнер, рейтинг, компанія, бізнесмен, бізнес, офіс, секретар, шеф, брокер, банк, дилер, компаньйон, купюра, гросбух, маркер, комерсант, бухгалтер (Н., *«Я через це завжди вмикаю всюди світло, телевізор, приймач, **ноутбук** свій ніколи не вмикаю, я боюся, розумієш?»* [4, с.73]. **Ноутбук** [від англ. notebook < note – замітка і book – книга, букв. блокнот, записник]. Тип портативного мінікомп'ютера, що нагадує книжку; має значний об'єм пам'яті, сумісний із більш потужними комп'ютерами [10, с.472]; *«Мало того, дехто з них, найпрацьовитіші чи що, досягли неабиякого успіху в **бізнесі** й*

повідкривали власні **офіси** з персональними **секретарками**, мені це місце найбільше подобалось» [4, с.48]. **Бізнес** [від англ. business – справа, комерція]. *екон.* Підприємницька діяльність, торгівля, біржові операції, будь-яка комерційна справа, що дає прибуток [10, с.81]. **Офіс** [від англ. office від латин. officium – обов’язок, служба]. Контора, канцелярія якої-небудь фірми, підприємства; інша назва – **установа** [10, с.492]. **Секретар** [від фр. secretaire від латин. secretarius – учасник таємних зустрічей]. 1. Службова особа, яка працює у приймальні та відає листуванням організації чи її керівника. 2. Особа, в обов’язки якої входить написання протоколів зборів або засідань. 3. Виборний керівник якоїсь організації, установи. 4. Особа, яка очолює орган міжнародної організації [10, с.614]; *«Він прочитав статті про комерсанта, якого уколошкав його ж бухгалтер, про згвалтовану бабусю, мальтретовану своїм сусідом – пияком»* [2, с.68]. **Комерсант** [франц. commercant < лат. commercium – торгівля] – торговець [9, с.539]. **Бухгалтер** [нім. Buchhalter < Buch – книжка і halten тримати] – фахівець з бухгалтерії [9, с.195]);

- необхідність у розмежуванні змістовно близьких, але все ж різних понять – бар, автобан, траса, продюсер, дилер, фермер, тінейджер, кельнер, адюльтер, менеджер, портмоне, комерсант, раритет (Н., *«Викликати тобі таксі?»*), - *питаюсь я і йду до кельнера. Кельнер, молодий італієць, підморгує мені обома очима, викликає по телефону так сівку й весело соває мені презерватив»* [4, с.14]. **Кельнер** [від нім. kellner) < від латин. cellarius – ключник, комірник]. Офіціант у ресторані [10, с.307]);

- тенденція до заміни словосполучень і описових зворотів однослівними найменуваннями – маркетинг, ремікс, бухгалтер (Н., *«Натомість зайнялася мереженим маркетингом у «Оріфлеймі» і досягла в цьому реалізації своїх мрій»* [3, с.78]. **Маркетинг** [англ. marketing < market – ринок, збут] – одна з систем управління господарською діяльністю, що орієнтується на врахування вимог ринку та активний вплив на попит з метою розширення збуту товарів [9, с.620]);

- необхідність спеціалізації понять у тій чи іншій сфері – матч, тайм, тренінг, альфонс, терорист, конференц-зал, саквояж, мансарда, котедж, сленг, коледж, баскетбол, волейбол, футбол, боулінг (Н., *«Закінчується перший тайм»* [4, с.49]. **Тайм** [від англ. time – час]. Частина основного часу спортивної гри [10, с.657]; *«Семпльований мріяв про життя посеред благословенних Альп, у котеджі з балконом на озеро та мансардою з видом на ліси»* [2, с.198]. **Мансарда** [< франц. mansarde, від прізвища французького архітектора ХУІІ ст. Ф.Мансара, 1598-1666] – житлове приміщення на горищі, утворене схилами високого даху [9, с.617]; *«Справжні пацани трудяться – що на сленгу означає «забирати в лохів гроші»; готів легко розпізнавати по їхньому аргю, а ще простіше – по нахабному тупому виразу обличчя»* [2, с.157]. **Сленг** [англ. slang – жаргон] – жаргонні слова або вирази, характерні для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків і які, проникаючи в літературну мову, набувають певного емоційно-експресивного забарвлення [9, с.845]);

- потреба у позначенні комунікативно актуального поняття: якщо поняття торкається життєво важливих інтересів людей, то і слово, що його позначає, стає загальноживаним – компанія, автостоп, ландшафт, тераса, маркетинг, торшер, комерсант (Н., *«Загалом, перша сотня кілометрів мені знайома, торік я їздив тут автостопом, мене тоді підібрав якийсь божевільний панк, який весь час нервово пив спрайт, його сушило, схоже він був з обкурки, але гнав таки на Захід, бо мусив, уже не знаю, що там у нього було, може, мама чекала, однак вигляд у нього був нещасний»* [4, с.134]. **Автостоп** [від авто ... і англ. stop – зупинка]. 1. Використання туристами попутного автотранспорту. 2. Пристрій для автоматичної зупинки залізничного поїзда при наближенні до знака світлофора, що забороняє рух [10, с.17]);

- наявність у мові-рецепторі усталених термінологічних систем, які обслуговують ту чи іншу галузь (н., електронно-обчислювальна техніка) – ноутбук, сайт, комп'ютер, сканер, слайд, принтер (Н., *«В таких випадках*

самого зовнішнього сканування недостатньо» [2, с.158]. **Сканер** [англ. scanner] – у комп'ютерній техніці і системах передачі даних – пристрій для зчитування зображень і перетворення їх на цифрову форму подання даних. **Сканування** [англ. scanner] – процес [9, с.842]);

- потреба в нових номінаціях як данина моді, престижності, підвищенню власного авторитету в очах оточення – бізнес-ланч, скаут, вікенд, клуб, ланч, ноу-хау, панк, хай-тек, круасан, раритет, коледж (Н., *«Загалом, перша сотня кілометрів мені знайома, торік я їздив тут автостопом, мене тоді підібрав якийсь божевільний панк, який весь час нервово пив спрайт, його сушило, схоже він був з обкурки»* [4, с.186]. **Панк** [від англо-амер. punk – гнилизна, щось нікчемне]. 1. тільки одн. Декласовані молодіжні групи на Заході, які звертають на себе увагу шокуючою манерою поведінки, особливою зачіскою, крикливим одягом. 2. Член такої групи. 3. Стиль молодіжної музики, який відрізняється агресивною манерою виконання, швидким ритмом [10, с.499]; *«Конструкція міцна й проста – перлина «зеленого» хай-теку»* [3, с.67]. **Хай-тек** [англ. high-tech < high – високий і tech (но) – мистецтво, майстерність] – 1. Висока техніка, нові технології. 2. Напрямок в архітектурі останньої третини ХХ ст., який естетично освоює інноваційні розробки передових галузей науки і техніки, розвиває традицію конструктивізму [10, с.734]).

Зміни суспільно-політичного, державного й економічного устрою України, зміна переважної форми власності, науково-технічний процес, – усі ці події та процеси мають постійний розвиток і, незалежно від свого позитивного чи негативного значення для українського суспільства, продовжують бути причиною запозичення нових слів.

Список використаних джерел

1. Архипенко Л.М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку

- XXI ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л.М.Архипенко. –Х., 2005. – 20с.
2. Дереш Л. Культ: [роман] / Любко Дереш. – Львів: Кальварія, 2006. – 208с.
  3. Дереш Л. Трохи п'їтьми, або на Краю світу / Любко Дереш. – Х.: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2007. – 288с.
  4. Жадан С. Біг Мак² / Сергій Жадан. – К.: Критика, 2006. – 231с.
  5. Кочерган М.П. Загальне мовознавство / Кочерган М.П. – К.: Академія, 1999. – 288с.
  6. Лопушанський В.М. Німецькомовні лексичні запозичення у говорах Західної України: навчальний посібник [для студ. III – IV к. ф-ту романо-германської філол.] / В.М.Лопушанський, Т.Б.Пиц. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2000. – 66с. – (Дрогобицький держ. пед. у-тет ім. Івана Франка).
  7. Мартине А. Основы общей лингвистики / А.Мартине // Новое в лингвистике. – М., 1963. – Вып.3. – С.83.
  8. Сімонок В.П. Семантико-функціональний аналізу іншомовної лексики в сучасній українській мовній картині світу / В.П.Сімонок. – Х.: Основа, 2000. – 332с.
  9. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / [уклад. Л.О.Пустовіт та ін.]. – К.: Довіра, 2000. – 1018с.
  10. Сучасний словник іншомовних слів / [уклад. Л.І.Нечволод]. – Х.: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 768с.
  11. Українська мова: Функціонування на сучасному етапі: матеріали Всеукраїнської студентської наукової конференції (Бердянськ, 15-16 травня 2002р.). – Бердянськ, 2002. – С.24 – 26.

Summary. The article depicts the courses and the ways of getting the words of foreign origin into the style of modern prose.

Key words: borrowing, functioning, adaptation, process, activation.